

AVANTGÁRD METATÖRTÉNET

Emanuel Modoc: *Internaționala periferiilor.*

Rețeaua avangardelor din Europa Centrală și de Est

■ Emanuel Modoc az elmúlt években folyamatosan jelen volt az avantgárd stúdiók területén, és cikkei alapján egyre inkább láthatóvá vált, hogy a román avantgárd újrakontextualizálására törekszik, más irányból szemlélve azt, mint azok a kutatók, akik az elmúlt évtizedekben a kérdéskörrel foglalkoztak. 2020-ban két kötet is jelezte, hogy Emanuel Modocnak máris fontos önálló hozzájárulásai vannak az avantgárd-kutatáshoz: sajtó alá rendezte Paul Păunnek, a bukaresti szürrealista csoport kiemelkedő tagjának a gyűjteményes, posztumusz kötetét, majd egy saját kötetet is megjelentetett Kelet-Közép-Európa avantgárd hálózatairól, erről beszélek a továbbiakban.

Azzal az észrevétellel kezdeném, hogy az *Internaționala periferiilor* nem annyira irodalomtörténeti könyv, hanem inkább meta-irodalomtörténeti, vegyük sorra, hogy miért. A könyv elsősorban szisztematikus, elméletileg jól megalapozott módszertani javaslatok révén válik izgalmassá. A könyv eredményei egyfajta esettanulmányként, modellként jelenítik meg azokat a következtetéseket, amelyek a kiindulópontként szolgáló premisszák felől levezethetőek. A könyv célja elsősorban új kutatási irányok megnyitása, illetve ezek lehetőségeinek tesztelése, anélkül, hogy a szerző szisztematikus törekedne a kelet-közép-európai avantgárd irodalmak történetének részletes megírására. A könyv következetessége elsődlegesen tehát módszertani jellegű.

Mi az erőssége egy ilyen megközelítésnek? 1. Először is a hajlandóság arra, hogy a szerző kimozduljon a román irodalomtörténetírás hagyományos mintázataiból, éppen azáltal, hogy ref-

lektál ezekre a mintákra, és párbeszédet kezdeményez az irodalomtörténetírás jelenlegi módszertanaival. Ez főként Pascale Casanova műveinek továbbgondolását jelenti (azáltal, hogy a könyv komolyan veszi a modernségek alternatív jellegét, a „periférikus” modernizmusokra és avantgárd irányzatokra is figyelve, globális skálán helyezve el őket), de a digitális bölcsészeti megközelítést is, amelyet Franco Moretti kutatásai ihlettek, amely révén a szerzőnek sikerül számszerűsítene a román kultúra nemzetközi avantgárdra vonatkozó utalásait, meglepő eredményekkel; továbbá az új típusú *world literature studies* elveit is követi a szerző, figyelve az avantgárd koncepciók és irányzatok terjedésére, adaptálására, lokális változataira.

2. Naprakész nemzetközi szakirodalom használata a kelet-közép-európai avantgárdokkal kapcsolatban. Egy olyan szakterületről van szó, amely jelenleg rendkívül dinamikus expanzióját éli, rangos könyvsorozatokban megjelenő többszerzős és egyéni kötetekkel, tematikus folyóiratszámokkal. 3. A regionális egymásrahatások komoly megfontolása. Noha számos korábbi kezdeményezés tett már említést ezekről, az avantgárd folyóiratok és gyűjtemények közelmúltbeli digitalizálása most lehetőséget kínál az interferenciák elmélyültebb elemzésére – például a regionális avantgárdok vizualitásának összehasonlító vizsgálatára, amelyek meggyőzően kerülnek tárgyalásra a könyvben.

Természetesen elmondható az is a könyvről, hogy nem minden elemét tekintve egyformán meggyőző – olykor például anélkül kezdeményez polémiát

korábbi kutatói véleményekkel, hogy sikerülne meggyőzőbb alternatívákat kínálnia. E szempontok egyike kapcsolódik az expresszionizmus jelenlétéhez és részleges hiányához a román kultúrában – a könyv ambivalens álláspontot képvisel az áramlattal szemben abban az értelemben, hogy az expresszionizmust nagyrészt kizárja az avantgárd hálózatok tárgyalásából. Világos, hogy a kötetben tárgyalt többi (magyar, cseh, lengyel) kultúrában a románhoz képest fontosabb az expresszionizmus szerepe, de a kötet nagy lehetősége lett volna a korábbi, expresszionizmust jórészt mellőző megközelítésekhez képest épp a hálózatjelleg alapján újragondolni a kérdést.

Az első közép-európai avantgárd hálózatok a 20. század második évtizedének többé-kevésbé politizált expresszionizmusához is kapcsolódnak, annak ellenére, hogy az 1920-as évek során más áramlatok veszik át szerepét. Ennek figyelembe vétele megkönnyítette volna például az avantgárd és a ruralizmus viszonyának árnyaltabb értelmezését is – amely összekapcsolódásra a többi közép-európai avantgárd kulturális mezőben bőven van még példa.

Egy másik probléma az avantgárd különféle tudományterületeken belüli tárgyalásával kapcsolatos eltéréssel függ össze: a művészettörténet egyes avantgárd áramlatokhoz (ideértve a konstruktivizmust, de az expresszionizmust is) az irodalomtörténeti megközelítésektől lényegesen eltérő keretek között közelít. Ezekből olykor különböző periodizációk következnek, vagy másként elhelyezett hangsúlyok. Az Emanuel Modoc által hivatkozott szakirodalomban a román avantgárd esetében például az irodalomtörténeti megközelítések dominálnak, míg az avantgárd nemzetközi hálózatainak működését sokkal gyakrabban a művészettörténeti/képzőművészeti perspektívák felől írja le. Az interdiszciplináris megközelítés következetes érvényesítése természetesen kifejezetten kívánatos lett volna, abban az esetben, ha ezek a

teljes anyagban egyensúlyba kerülnek, és lehetőség nyílik a diszciplináris különbségek reflektált felmutatására is.

Az *Internaționala periferiilor* következetesen a Kelet-Közép-Európa kifejezést alkalmazza, Marcel Cornis-Pope és John Neubauer (Kelet-Közép-Európa irodalmi kultúráinak története) transznacionális projektjéből ihletődve, hangsúlyozva ennek a megközelítésnek a hálózatos, nem pedig a térbeliesítésre épülő jellegét. Az avantgárdon belül ez a modell valóban működőképessé válik, a koncepciók kivételes mobilitása és dinamikája miatt, talán a fogalom történeti kontextusokhoz kapcsolódó alakulástörténetével lehetett volna még tovább mélyíteni a könyvnek ezt a kérdésirányát.

Visszatérve Emanuel Modoc kutatásának eredeti eredményeire, ki kell emelnünk, hogy ezek nagymértékben összefüggenek az avantgárd hálózat-szerű megközelítésével. Például a piktopoézis, képvess, képköltemények, fotomontázs párhuzamos vizsgálata rendkívül érdekes eredményekhez vezet a regionális avantgárd kölcsönhatásokat tekintve. Az elemzett hálózatok meggyőző magyarázatokat kínálnak a regionális avantgárd irányzatok néhány specifikus jellemzőjével kapcsolatban is: a magyar aktivizmus, a cseh poetizmus, a román integralizmus és a lengyel formizmus szintézisjellege például ebben a hálózatban revelatív módon ragadható meg.

Az irodalom belső, nemzeti hálózatai ugyancsak funkcionálissá válnak az elemzés során – például a 2. fejezetben a szerző néhány olyan avantgárd művész tevékenységét tárgyalja, akik később az *unu* folyóirat köré csoportosultak, de kapcsolathálójuk révén a modernista, arisztokratikusabb Sburătorul körhöz is tartoztak pályájuk egy bizonyos szakaszán. Az e körökön belüli viszonyokat elemezve a szerző rendkívül árnyalt leírásokig jut az említett évtizedek kanonizációs mozgásaira figyelve.

A hálózattudomány Franco Moretti nyomán olyan diszciplinává alakult, amelynek keretén belül a kvantitatív

vizsgálódás kifejezetten eredményes lehet. Emanuel Modoc elemzésének egyik fontos hozadéka, hogy újfajta betekintést kínál a Marinetti-recepció működésébe a román folyóiratok és újságok hasábjain. Ennek a jelenlétnek a jellege pontosan arra figyelmeztet minket, hogy a kulturális hatás nem feltétlenül jelent közvetlen poétikai hatást valamilyen centrum–periféria irányban – köztudott, hogy a futurizmus nem a legrepresentatívabb áramlat a román avantgárd poétikájában. Úgy tűnik azonban, hogy a Marinettiről folytatott eszmecserék rendkívül fontosak voltak Romániá-

ban abból a szempontból, ahogyan az avantgárd általános képe alakult.

Úgy gondolom, hogy az *Internaționala periferiilor* a román avantgárd tanulmányozásának új szakaszba lépését jelzi – ebben a szakaszban az irodalomtörténet elméleteinek innovatív módszerei bizonyára egyre fontosabbá fognak válni. Várható, hogy ezáltal a tudományterület valódi nemzetköziesedése valósul meg, és ezzel párhuzamosan a román avantgárd dialogikusságban, adaptálhatóságban megmutatkozó világirodalmi, *world literature*-jellege is egyre nyilvánvalóbbá válhat.

Balázs Imre József

VALÓSÁG ÉS KÉPZELET MEZSGYÉIN

Bodor Ádám: *Sehol*

■ A sehol lehet akárhol, minthogy bármikor, bármi (meg)történhet Bodor Ádám lényegre csupaszított, markáns írásainak világában. Ebben az univerzumban a szereplőket mintha örökre az időtlenség pályájára rögzítette volna valami korábbi esemény – lehetett az maga az élet is.

Mi, olvasók hallgatólágoosan elfogadjuk a novellák értelmezéséből kirajzolódó kódokat; lenyűgöz az író precíz nyelvhasználat, magával ragad „az alkotói hevíület kedélyállapota”. Meggyőzőek ezek az egyes szám első személyben jegyzett, narratív történetek, hamar azonosulunk a bennük foglaltakkal, illetve üzeneteikkel. Ráadásul ismerős lehet számunkra a belőlük áradó, „fanyarkás, mondén illat is, keveredve a levéltárak rideg, távolságtartó mezeipoloska-szagával”. Filmszerűek az előttünk és számunkra megnyíló, széles panorámák, a nagy távolságokat átfogó, jól megkomponált tájképek – a Duna-deltától Szibériáig terjed a helyszínek palettája. Egyértelmű, hogy a természet szerető, annak törvényeit jól ismerő és azokat mélyen tisztelő ember a könyv alkotója, akinek figyelme kiterjed a legapróbb részletekre. Aki akkor is felnyit, ha ízekre szed – különben nem

gondoskodhatna a képzelet dinamikájáról, annak panoramikus terelgetéséről, irányítva a tekintetet.

A szereplők fizikuma biztos kézzel, kevés elemmel megrajzolt. Szükszavúságuk a legfőbb jellemzőjük, mert nagy részükre bizony „átszállt [...] a kövek természete”. Sokuk karaktere atipikus, mégis könnyen, egyértelműen értelmezhető, annak ellenére, hogy bemutatásuk rövid, szinte jelképes: a helyzetből, illetve a többiekhez kötődő viszonyulásmódjukból, esetenként a történetéhez szükségszerűen kapcsolódó párbeszédekből ismerjük meg jellemvonásaikat. Például nyilvánvaló, hogy az ikertestvérek, Kován és Bulbuk, egymásnak segítői és kiegészítői, egy az életterük, a „komisz szelektől látogatott” Hlinka-tető, együtt gyakorolják ugyanazon mesterségüket, egy a megélhetésük forrása, és egy asszonnyal élnek, Helgával. Párosuk még vitáikkal is csak erősödik, váratlan helyzetben vagy veszély esetén nyomós, bár testvériesen kíméletes érvekkel cáfolják, vagy ha kell, egyetértéssel nyugtatják – kölcsönösen – a másikat: „valami bajod van, mert hülyeségeket kérdezel”. Szívderítő,